

PROSPER LISSAGARAY:

HISTOIRE DE LA COMMUNE À PARIS, 1871

Paris, Dentu, 1896. 576 oldal

Az idén ünnepeljük 85. évfordulóját annak, hogy Párizs munkásai és forradalmi tömegei a történelem folyamán először kísérelték meg a kapitalizmus forradalmi úton való megdöntését és a dolgozók kizsákmányolástól mentes társadalmának megteremtését. A kommünnek óriási történelmi jelentősége volt. „A kommün — mondotta Lenin — felrázta Európában a szocialista mozgalmat és megmutatta a polgárháború erejét... A kommün megtanította az európai proletariátust arra, hogyan kell konkrét formában felállítani a szocialista forradalom feladatait.“

A párizsi forradalmárok hősi harcainak állít maradandó emléket a kommün egykori önfeláldozó harcosa, majd lelkes és tehetséges krónikása, Prosper Lissagaray. Lissagaray élete főfeladatának tekintette, hogy megvédje a kommün emlékét az ellenforradalom rágalomhadjárától. Az 1876-i brüsszeli kiadás előszavában leszögezi művének fő célját: tisztázni a fogalmakat a kommün körül, megismertetni ennek igazi jelentőségét, elhárítani a reakció rágalmait. Figyelmét elsősorban a kommün leglényegesebb kérdései felé fordítja. Műve első kiadásának előszavában felveti a kommün legfontosabb problémáit: „Ki hozta létre március 18-át? Mit tett a központi bizottság? Mi is volt tulajdonképpen a kommün? Hogy történt az, hogy százezer francia veszett el a haza számára? Ki a felelős?“ Látjuk tehát, hogy Lissagaray helyesen látta meg a kommün fő problémáit és művének feldolgozásánál megteremtette a helyes kiinduló alapot. Világosan felismerte: milyen fontos szerepet játszik a jövő forradalmi harcossai számára a múlt küzdelmeinek — itt a párizsi kommünre gondolt — tanulmányozása és jól látta a kommün történelmi szerepét és jelentőségét is. A brüsszeli kiadás előszavában így ír: „Az 1871-es kommün csak előjáték volt. A császárságok küzdelmei között nagy társadalmi harcok jelentkeznek. Ha a holnap harcosa nem ismeri alaposan a tegnapi csatáit, úgy ugyanaz a vérfürdő vár rá is.“

Mielőtt rátérnénk a mű méltatására, elengedhetetlen, hogy néhány szóval ne emlékezzünk meg a szerző személyéről, annál is inkább, mivel

Prosper Lissagarayt — teljesen méltánytalanul — nemcsak a nagyközönség, hanem a szakemberek körében is kevesen ismerik.

1838-ban született Toulouseban, baszk eredetű, jómódú polgári családból. Klasszikus tanulmányai elvégzése után néhány évre az Egyesült Államokba utazik, majd visszatér Párizsba, ahol azonnal beleveti magát a kor leghevesebb politikai küzdelmeibe. Szabadságszerető szelleme nem tűri III. Napoleon rendszerének zsarnokságát és a toll fegyverével harcol ellene. Szerkesztője lesz a *L'Avenir* (Jövő) című haladó, radikális újságnak és cikkeiben élesen támadja a kormányt és a császárt. Ezért többször sújtják pénz-, sőt börtönbüntetéssel is.

Nem helyesli a poroszok elleni háborút, de kész harcolni Franciaország függetlenségéért. 1870. szeptember 4-én a sedani katasztrófa után megbukik a második császárság. Helyébe egy polgári köztársasági kormányzat lép, „mely inkább volt polgári, mint köztársasági“ (Marx). A Nemzeti Védelem Kormánya felkészült a poroszok elleni védelemre. Az ellenállás lelke Leon Gambetta, aki vidéken szervezi az új francia hadseregek felállítását. Lissagaray is ki akarja venni részét az ország védelméből és segít a hadsereg szervezésében. Tarn-et-Garonne megyében védelmi biztos, majd a Toulouse-i kiképzőtáborban Gambetta teljesjogú helyettese lesz. Később Chanzy tábornok hadseregéhez csatlakozik és itt éri a fegyverszünet is 1871. január 18-án.

1871. március 18-án Párizs forradalmi tömegei, amelyek elégedetlenek a burzsoázia vezetésével és nem helyeslik a súlyos feltételekkel járó fegyverszünetet, 1793 jakobinus hagyományait követve megdöntik a burzsoázia uralmát és kikiáltják — ugyancsak 1793 mintájára — a párizsi kommünt. Lissagaray is csatlakozik Párizshoz és tollát a forradalom szolgálatába állítja. Kiadja az *Action* (Tett), majd a *Tribune du Peuple* (Néptribun) című újságokat. Ez utóbbi május 24-én jelent meg utoljára. E lapok hangjukban és célkitűzéseikben a nagy francia forradalom jakobinusait igyekeztek követni. Amikor a versailles-iak (az ellenforradalmi kormány csapatai) elfoglalják a Montmartre-t, Lissagaray is úgy látja, hogy már csak fegyverrel lehet szolgálni a forradalom ügyét. Elmegy a barikádokra harcolni. Itt tanúja az öreg jakobinus Delescluze halálának, majd átmegy az ellenállás utolsó központjába, Belleville-be. Tehát ha Lissagaray szenvedélyes hangú, szabatos leírásait olvassuk Párizs védelmének utolsó harcairól, akkor ezeket a leírásokat annál is inkább hiteleseknek kell elfogadnunk, mert a szerző nemcsak szemtanúk útján írta le ezeket a harcokat, hanem maga is hőiesen küzdött az ellenség ellen. Úgy érezzük, talán éppen rá vonatkoznak a következő sorok. „A májusi napok utolsó barikádja a Ramponneau utcában volt. Egyetlen fedérről tartja egy negyedórán keresztül. Háromszor lövi el a Párizs utcai barikádra kitűzött versailles-i zászló nyelét. Bátorúsága jutalmául a kommün utolsó katonájának sikerül megmenekülnie.“ (429. old.)

Az ellenforradalom bosszúja elől sikerül Londonba menekülnie, ahol

nehéz körülmények között él kilenc évig. Már ebben az időben elhatározza, hogy a kommün igazi történetének a megírását tekinti élete fő feladatának, ezért alaposan áttanulmányozza a hozzáférhető forrásanyagot. Kapcsolatban áll Marxszal is. Maga nem marxista, de sok tekintetben elismeri a marxizmus igazságát, világosan felismeri pl. az osztályharc lényegét. Erősen individualista volta azonban nem engedi meglátnia a szervezetek jelentőségét a forradalmi mozgalmakban. Élete végéig sem csatlakozik egyetlen párthoz, egyetlen mozgalomhoz sem. Ez a hibás nézőpont korlátja művének is. Lissagaray jó megfigyelő volt, helyesen látta a párizsi kommün kisebb-nagyobb fogyatékosait, de nem tudta feltárni azokat a legfőbb okokat, amelyek végül is a kommün bukásához vezettek.

A Párizsi kommün első kiadása 1876-ban Brüsszelben jelent meg. A műnek már ez az első, nem teljes és több ténybeli tévedést tartalmazó első csiszolatlan feldolgozása is óriási jelentőségű volt. A francia munkásmozgalom éppen ebben az időben kezdett magához térni a kommün bukása után, és szükséges volt, hogy történetének egyik legdicőségesebb időszakát, a kommünt megtisztítsák a minden oldalról rászórt rágalmaktól és helyes, a tényeknek megfelelő képet fessenek róla. Erre a nehéz feladatra vállalkozott Lissagaray.

1880-ban az amnesztia utolsó napján visszatér Párizsba, ahol további munkásságát a kommün történetének alaposabb feldolgozására, valamint a kor politikai küzdelmeiben való részvételre fordítja. Lapot alapít (Bataille = Harc), mely a szociáldemokratákhoz áll a legközelebb, azonban ezekkel sem tud teljesen megegyezni. Éles, meg nem alkuvó harcot folytat a sovinizmus és a Boulanger tábornok-köré csoportosult revansista militarizmus ellen.

1896-ban jelenik meg a Párizsi kommün új, teljes kiadása, amely alapos kutatás után, a meglévő tévedéseket nagyrészt helyesbítette és ebben a formájában már valóban méltó emléket állított a kommünnek.

Egyre súlyosbodó betegsége — gégerák — miatt a kor politikai küzdelmeiben már nem tud részt venni és néhány évre nagy művének megjelenése után 1901-ben meghal.

Temetésén a régi harcostárs, Vaillant úgy beszél róla, mint „a forradalom kardjáról“. Egyik munkatársa, Géralt-Richard így jellemzi: „Ideges és zömök, fáradhatatlan menetelő, keresi a harcot és a veszélyt.“ Valóban ezek a szavak jellemezték leginkább Prosper Lissagaray harcos, fáradhatatlan, igazságszerető, de fegyelmezetlen, merev egyéniségét.

A párizsi kommün történetének részletes ismertetése — ez volna tulajdonképpen Lissagaray művének is a részletes tárgyalása — nem áll szándékomban, messze túl kellene lépni egy szerény könyvismertetés kereteit, ezért csak néhány, a hadtörténeszeket elsősorban érdeklő gondolatot vetek fel, melyek a mű olvasása közben felmerültek.

Előjáróban leszögezhetjük: Lissagaray műve a leíró, krónikajellegű történeti művek közé tartozik, ez természetes is, ha az író személyét és a könyv létrejöttének a körülményeit vizsgáljuk. Lissagaray maga is a kommun harcosságainak a soraiban küzdött, és egyrészt személyes élményei, másrészt a rendelkezésére álló egyéb forrásanyag is — legnagyobb-részt szemtanúk elbeszélései — előre meghatározták a mű jellegét. Személyes magávalragadó stílusa, jó újságírói megfigyelőkészsége, éles kritikái érkeke érdekessé, könnyen olvashatóvá teszik a művet, de haszonnal forgathatja a kutató is, mivel a párizsi kommun eseményeinek hűséges és pontos leírásán felül még számos értékes gondolatot, egyéni véleményt és eredeti szempontot is talál Lissagaray művében.

*

Művének bevezető részét Lissagaray a párizsi kommun előtörténetének, a porosz—francia háborúnak szenteli. Élesen felvillanó pillanatszerűként bukkanak fel előttünk III. Napóleon uralmának végnapjai. Látjuk a császárt és tehetségtelen minisztereit, akiknek fogalmuk sincs arról, milyen veszedelembe sodorták felelőtlenségükkel az országot. A helyzetre jellemző Leboeuf hadügyminiszter kérkedő nyilatkozata néhány nappal a sedáni katasztrófa előtt: „Mi felkészültünk! Poroszország nem készült fel!... A porosz hadsereg pusztaságát is tagadom!” „Íme a legjobb katonai térkép!” — és a kardját mutogatta. (94. old.) Ollivier miniszterelnök is így nyilatkozott: „A mai naptól (a hadüzenet napja, 1870. június 15.) kollégáimra és magamra nagy felelősség hárul, de mi könnyű szívvel vállaljuk.” (93. old.)

Ilyen előkészületek után a császári Franciaország természetesen katasztrófális vereséget szenvedett a háborúban. 1870. szeptember 2-án az utolsó harcképes francia hadsereg élén a császárral és Mac Mahonnal, Franciaország marsalljával, Sedannál letette a fegyvert. A vereség hírére a császárság mintegy önmagától megszűnt létezni és elsősorban Párizs forradalmi tömegeinek kezdeményezésére kikiáltották a köztársaságot és felkészültek a most már önvédelmi háború továbbfolytatására.

Az új köztársasági kormány, jóllehet bizonyos fokig ellenállást tanúsított a németekkel szemben, valójában mégsem mert erősebb eszközökhöz nyúlni a győzelem kivívása érdekében, mert félt a tömegektől, és különösen félt a párizsi néptől. A nép pedig kész volt hazáját megvédeni. Csak magában Párizsban 125 000 harcrakész nemzetőrt találunk. A népi csapatokat nem merték a frontra küldeni. November 30-án pl. egy sikertelenül végződött kitérési kísérlet után Thomas tábornok — akit később saját katonái lőttek agyon — fel akarta oszlatni az, igaz kevés tapasztalattal rendelkező, de bátran és odaadóan harcoló Belleville-i (Párizs XX. kerülete, az utolsó ellenállás színhelye a kommun napjaiban) népfelkelő zászlóaljakat.

A párizsi nép látta, hogy az ország vezetői nem tudják, vagy nem

akarják folytatni a harcot az ellenség ellen, sőt inkább a népet kezdik igazi ellenségüknek tekihteni. Erre a magatartásra a nép felkelésekkel válaszolt. Több sikertelen kísérlet után március 18-án kiűzte a burzsoázia csapatait Párizsból — és másnap 1793 jakobinus hagyományait követve, kikiáltotta a kommünt.

Ha március 18-ának eseményeit olvassuk, akkor Lissagaraynál csak az tűnik elő, hogy a siker csak véletlen következménye volt. Tulajdonképpen a reakció provokatív támadása — a párizsi népfelkelő zászlóaljok lefegyverezési kísérlete volt az, ami kiváltotta a nép haragját és ezzel lehetővé tette a kommün megteremtését. Lissagaray nem látta milyen éles forradalmi helyzet volt Franciaországban, mennyire szükségszerű volt a francia dolgozók forradalma és hogy a március 18-i provokáció csak siettetta az eseményeket.

A kommünnek, mint ezt Lissagaray jól látta, már fennállása első pillanatától kezdve önvédelmi harcra kellett berendezkednie az ellenforradalom támadásával szemben. A Párizsból kiűzött ellenséges elemek Versailles-ban gyülekeztek. Vezértük, Thiers már április 1-én mintegy hadat üzent a párizsi kommünnek: „A Nemzetgyűlés Versailles-ban székel, ahol nemsokára befejeződik a francia történelem egyik legszebb hadseregének megszervezése. Aki tehát jó polgár, az nyugodt maradhat, és remélheti, hogy nemsokára véget ér a harc, mely talán fájdalmas, de rövid lesz.“ „A francia történelem egyik legszebb hadserege — mondja Lissagaray — egyelőre csak március 18-ának csúrhéje volt, melyet öt-hat ezreddel erősítettek meg; mintegy harmincötezer ember.“ (235. old.)

Párizs azonban még ennek a hadseregnek a létezésében sem akart hinni. Lissagaray nagyon helyesen mutat rá a párizsi kommün egyik legnagyobb hibájára, ami végül is döntő mértékben járult hozzá a forradalom bukásához: a kommün saját békés szándékaiban és erejében túlságosan is bizakodva, nem vette figyelembe az ellenséges erőket és lehetőségeket és nem készült fel Párizs védelmére.

Nézzük meg milyen erőkkal rendelkezett az ostromlott Párizs. Lissagaray ezen a téren is pontos felvilágosításokkal tud szolgálni. „A tényleges létszám mintegy 96 000 katona és 4000 tiszt volt az aktív nemzetőrségnél, maga a helyőrség ezenkívül 100 000 katonát és 3500 tisztet számlált. Mindent egybevetve 60 000 harcost lehetett volna kiállítani, ha helyesen szervezték volna meg ezeket. De a Hadügyi Bizottság gyengesége következtében... a kevésbé bátrak, és azok, akiknek nem volt zsoldra szükségük, kívül maradtak az ellenőrzésen... Saint-Quen és Ivry között valójában csak 15—16 000 federált (a kommün híveinek akkor használatos neve) védte Párizst az ostromlókkal szemben.“ (280. old.) Ezzel az erővel szemben a versailles-iak — hála Bismarck segítségének — már április 25-én 110 000 emberből álló hadsereg felett rendelkeztek, melynek élén a Sedan-nál kapitulált hadsereg parancsnoka, Mac-Mahon tábornok állott.

Lissagaray élesen bírálja a kommün katonai vezetőit. Megállapítja, hogy általános terv egyáltalán nem létezett, a tisztek csak egy parancsot kaptak: védekeztek! A kommúnnek a szó szoros értelmében nem volt katonai vezetője. Akadtak tehetséges tisztek, mint a lengyel Dombrowski és Wroblewski, akik érték is el sikereket, mert meg tudták nyerni a katonák bizalmát, a tisztek legnagyobb része azonban — élén a hadügyi bizottság tagjaival — képtelenek voltak megbirkózni a feladatokkal. Lissagaray élénk színekkel festi le a Hadügyi Bizottságban uralkodó zűrzavaros állapotokat. „A pénzügyihez képest a Hadügyi Bizottság sötét kamrára emlékeztetett... Az első emeleten tartotta zűrzavaros üléseit a Központi Bizottság, melyet Cluseret (a kommün vezérkari főnöke) állított fel. Megrótták a delegátust, új jelvény tervezésével szórakoztak, ... helyzetjelentéseket kértek a vezérkar főnökétől s ragaszkodtak hozzá, hogy a katonai műveletekről elmondják a véleményüket. A március 18-án létrehozott tüzéségi bizottság el akarta venni az ágyúkat a Hadügyi Bizottságtól... Sohasem sikerült közös ágyúparkot létesíteni, vagy meg tudni a lövegek pontos számát. Több mint 1100 ágyúja... volt Párizsnak. A messzehordó ágyúk az utolsó pillanatig a falaikon heverték, és az erődök csak 7-es és 12-es lövegekkel tudtak a tengerészeti ágyúóriásainak válaszolni, a kiküldött lőszer gyakran nem is volt megfelelő kaliberű.“ (287. old.) Természetes, hogy a kommün vezérkara nem volt képes a helyzet magaslatára emelkedni és nem tudta Párizs védelmét tényleg vezetni. Az erődökben felváltás nélkül harcoló csapatok csak saját magukra utalva álltak a túlerőben lévő versailles-iak támadásait. Hősiességükről Lissagaray is lángoló szavakkal emlékezik meg. „A bástyákon néhány tüzér végigpásztázta a versailles-iak vonalait, s anélkül, hogy kenyéren és vason kívül egyebet kívánna, kitart lövegei mellett, amíg csak szét nem roncsolják az ellenséges gránátok. A beomlott pincézetű, szétmálló lőrésű erődök viszonozzák a magaslatokról alázóduló tüzet. Bátor lövészek fedezetlenül rohanják meg árkaikban a sorkatonaságot. Mindez az odaadás, mindez a hősiesség semmibe vész.“ (283. old.)

Míg a kommün egyszerű harcosai ilyen hősiesen és önfeláldozóan harcoltak, a vezeték egymásután követte el a baklövéseket, amelyek lehetetlenné tették a harc sikeres befejezését. Lissagaray könyve éles vádirat ezek ellen a kommün ügyét eláruló, tehetségtelen vezetők ellen. Cluseret-ről, a vezérkar főnökéről pl. megállapítja: „működését egy baklövéssel kezdte el: csak a 17 és 35 év közötti nőtleneket hívta be, megfosztva így a kommünt a legerélyesebb elemtől, az őszülő hajú forradalmároktól, akik mindig elsőnek kezdik és utolsónak hagyják abba a felkeléseket. Három nappal később módosítani kellett ezt a rendelkezést. (Április) 5-én ez a „nagy“ stratégia a kommünhöz intézett jelentésében azt bizonygatta, hogy a versailles-iak támadása csak leplezése annak a hadmozdulatnak, mely a jobbpárti erődök elfoglalására irányul: ezek a poroszok kezén voltak pillanatnyilag.“ (263—264. old.)

Ugyanilyen leplezetlen nyíltsággal beszél Lissagaray a kommun többi hibáiról is. Mégis amikor kérlelhetetlenül bírálja a kommünt-az elkövetett hibákért, ugyanakkor szenvedélyesen védelmébe veszi minden támadással szemben. Érdekes megfigyelnünk Lissagaray stílusát, amikor Thiers-ről, vagy általában a versailles-iakról beszél. Maró gúny, szenvedélyes gyűlölet fűtik szavait. Thiers-ről pl. így ír: „Thiers ezt a táviratot küldte Jules Favre-nak: »Most jövök Párizsból, szörnyű jelenetek tanúja voltam. Jöjjön kedves barátom, élvezze ön is örömünket.« Thiers csakugyan végignézhett néhány rövidített eljárást, amit mi kevésbé költőiien a foglyok lemezárulásának mondanánk.“

Lissagaray művének legfőbb értékei azok a pompás leírások, amiket a kommun régi harcosa saját emlékeiből merítve a kommun egyszerű katonái hősiességének állít maradandó emléket. Különösen magával ragadó az ostromlott Párizs utolsó hetének, az ún. „véres-hét“-nek a leírása. Döbbenetes erejű pl. az kép, amit Lissagaray május 24-e éjszakájáról rajzol. „A tűzvész tovább dühöng Párizsban. Sötétvörös fenyek izzanak a fekete éjszakában... A lángok szeszélyes vonalai fantasztikus, lobogó boltívek, kupolák, épületek körvonalait rajzolják az éjszaka hátterére. Hatalmas füstgombák nőnek a lángok fölé, szikrafelhő csap fel a magasba egy-egy szörnyű robbanás után... Az ágyúk lélegzethez sem jutnak a folytonos tüzelésben. Roppant láng- és füstkeszörű ölelésében vergődik az egész város.“ „Milyen bátorság van ebben a maroknyi emberben, akik vezetők nélkül, a győzelem minden reménye nélkül, úgy harcolnak minden kockaköért, mintha alatta lenne elrejtve a győzelem. A reakció őket tette felelőssé a város égéséért, mintha a versailles-i gránátok egyetlen házat sem gyújtottak volna fel, s mintha egyes „úri emberek“ spekulációja .. semmi szerepet nem játszott volna a város pusztulásában.“ (405. old.)

Ha Lissagaray forró szenvedélytől izzó, ragyogó tollú munkáját elolvastuk, lehetetlen megszabadulnunk attól az érzésünktől, hogy ez a mű több, mint a párizsi kommun eseményeinek pusztá kronikája. Az író itt több mint újságíró, az események egyszerű regisztrálója. Lissagaray ebben a művében a nagy történészek magaslatára emelkedik. A „hivatásos“ történészek gyakran vádolták azzal, hogy túlságosan egyoldalúan, szubjektíven látja az eseményeket, bírálták művének módszereit is; azt, hogy elsősorban a szemtanúk elbeszélései alapján írta meg szenvedélyes hangú, egyáltalán nem tárgyilagos védőbeszédét a kommun nagy ügye mellett, de az ő módszere volt az, ami az adott helyzetben a legalkalmasabb volt. Nemcsak azért, mert még nem állottak rendelkezésére hivatalos okmányok, és így valóban csak a szemtanúk elbeszéléseire támaszkodhatott, de azért is, mert művének legfőbb célja az volt, hogy Franciaország és az egész világ dolgozói számára helyes képet fessen a kommunról, megismertesse őket a legfontosabb eseményeivel, és ami talán a legfontosabb,

megmutassa nekik a kommün harcosainak hangulatát, bepillantást engedjen érzéseikbe, gondolataikba. Ezt a célt, csakis ezzel a módszerrel érthette el a szerző. Mindezekeken felül Lissagaray műve a legszigorúbb történelmi mértékkel mérve is nagynak mondható. Helyesen látta meg a kommün történetének döntő kérdéseit, jól mutatott rá hibáira —, mint láttuk éles bírálattal illette a kommün katonai vezetését, mely nem volt képes arra, hogy egységes terv és elgondolás segítségével vezesse Párizs védelmét. Ténybeli tévedések előfordulnak munkájában és ez természetes is az adott körülmények között. Nem tudott pl. konkrét adatokat Bismarck és Thiers együttműködéséről — nem tudta pl. hogy a poroszok egyik békefeltétele az volt, hogy a francia kormány — a versailles-iak — verjék le a párizsi kommünt. Ezért nem is foglalkozott kellő mértékben a porosz hadsereg szerepével sem. Mindezek a kisebb fogyatékoságai azonban semmit sem vonnak le művének értékéből és Prosper Lissagarayt méltán nevezhetjük a „kommün klasszikus történetírójának“.

*

Könyvkiadásunk súlyos hiánya, hogy ez a klasszikus történelmi mű még nem jelent meg teljes kiadásában magyar nyelven, holott használata — és alapos használata — nélkülözhetetlen minden párizsi kommün történetével foglalkozó kutató és különösen a hadtörténészek számára. Néhány szemelvény már jelent meg belőle a Párizsi Kommün című válogatásban (Bp. 1952.), amely a kortársak emlékiratai alapján — elsősorban természetesen Lissagaray adataira támaszkodva — ismerteti a kommün történetét, azonban ez nyilvánvalóan nem nyújt teljes kárpótlást és továbbra is sürgetővé teszi az egész mű lefordítását.

R. Gy.